

Hornok András
Laklia Márta
Sisák Gábor

Sokszínű
ÍRODALOM

Második kötet **10**

Mozaik Kiadó – Szeged, 2014

1. Idézzétek fel, mit tudtok a reformkorról! Mondjatok néhány fontos alkotót és művet a korszakból!

Reformkor és/vagy romantika – elnevezések és időhatárok

A 19. század első fele, a reformkor, majd a forradalom és a kibontakozó szabadságharc meghatározó jelentőségű volt a magyarság történelmében. A későbbi korok ugyanezen időszak művészetét, irodalmát is jelentősen felértékeltek. A korszak irodalmát szokás a reformkor irodalmának is nevezni. Ez azonban történeti megközelítést sugalmaz, a reformkor kifejezés ugyanis a magyar történelem egy meghatározott korszakát jelöli (1830–1848). Ebben az időben a társadalmi modernizációt (polgárosodást) a bécsi udvarral szembenálló haladó szellemiségű nemesség a rendi országgyűléseken tárgyalásos úton, reformokkal igyekezett elérni.

Az irodalomhoz közelebb áll, ha a **korszak magyar irodalmát az európai romantika törekvéseivel összhangban vizsgáljuk. Irodalmunkban az 1810-es évek második felétől kezdődően** ugyanis az európai (közelebbről a kelet-európai) tendenciákkal párhuzamos, ún. **nemzeti romantikus fejlemények figyelhetők meg.** Ezek a történelmileg behatárolt reformkornál lényegesen tovább, egészen **a 19. század utolsó harmadáig** éreztették hatásukat.

Bizonyos értelemben viszont a magyar romantika elnevezés is leegyszerűsítő. **A korszak alkotásaiban** ugyanis – mint azt az egyes szerzők tárgyalásakor hangsúlyozni is fogjuk – **a romantikán túl**, mintegy azt kiegészítve **felfedezhetőek a felvilágosodás kori klasszicizmus és a realizmus vonásai is.**

Az ún. reformországgyűlések

A Habsburg Birodalomhoz tartozó Magyarországon I. Ferenc uralkodása alatt (1792–1835) erőszakos önkényuralmi rendszer épült ki. Jól mutatja ezt az is, hogy 1812-től kezdődően 13 éven át a magyar rendek beleszólása (vagyis országgyűlés) nélkül irányította az országot. Az ebben az időben lezajló események indították el az ún. reformországgyűlések sorozatát.

A történelemtudomány hagyományosan hat rendi országgyűlést nevez így (az 1825–27, az 1829–30, az 1832–36, az 1839–40, az 1843–44, illetve az 1847–48 közöttit), bár ezek közül a legelső inkább csak szimbolikus jelentőségű. Ekkor mondták ki ugyanis, hogy a király minden harmadik évben köteles egybe hívni a rendeket. A modernizációról érdemben először csak a „második” reformországgyűlésen tárgyaltak. A sorban utolsó, 1847–1848-as diéta lényegében megszüntette Magyarországon a feudális jogot a jobbágyfelszabadítás, a közteherviselés, a népképviselés, a törvény előtti egyenlőség és a sajtószabadság kinyilvánításával.

A reformországgyűlések nemesi ellenzéke sem volt egységes. Az ellenzéki csoportok közül a leglényegesebb a szabadelvű (liberális) nemességé. Az 1840-es évektől lépnek fel a mérsékeltbb centralisták. A harmadik, ún. sérelmi irányzat követői a régi jogukat igyekeztek érvényesíteni.

Népköltészeti gyűjtések és népiesség a magyar romantika korszakában

A népiesség és a népi kultúra (folklor) feltárása – noha már a 18–19. század fordulóján megindult – a romantika korában kapott igazán lendületet. Ebben közrejátszott a korszellem, a nacionalizmus és a nemzeti kultúra letéteményeseként tekintett nép új kultusza is.

Az 1830-as, 40-es évektől egyre-másra születtek **népies lírai alkotások**, és jelentek meg **gyűjtemények a felfedezett magyar népköltészet műveiből**. Erdélyi Jánosnak három, a magyar folklórt megörökítő kötetet (*Népdalok és mondák*, *Magyar közmondások könyve*, *Magyar népmesék*) köszönhetünk. Főleg székely népballadákat és más népi eredetű műveket mutat be a Kriza János-féle (1811–1875) *Vadrózsák* című gyűjtemény. Az 1872-től 14 kötetben megjelenő *Magyar Népköltészi Gyűjtemény* korábban még nem publikált alkotásokat tett hozzáférhetővé.

Az első jelentősebb népies költeményeket Csokonai Vitéz Mihálynak köszönhetjük (pl. *Szegény Zsuzsi*, *a táborozáskor*, *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz*). Kölcsey Ferenc is – szem előtt tartva a folklór fontosságát – kísérletezett az 1820-as években a népies dalokkal (*Csolnakon*).

Petőfi Sándor egyrészt népies hangütésével hozott újat, másrészt túl is lépett a pusztán művészi igényű népiességen: legérettebb költeményeiben a népiességhez politikai mondanivalót (antifeudalizmus, társadalmi egyenlőség) is társított.

Arany János a magyar nemzeti eposz lehetősége kapcsán (is) foglalkozott a népiességgel és a nemzeti (irodalmi) hagyományokkal.

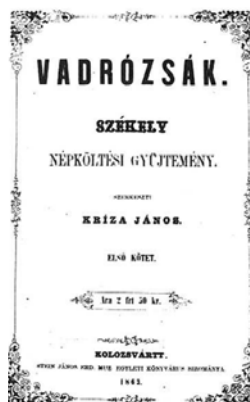
Tudod-e?

Révai Miklós, az igen sokoldalú tudós pap a *Magyar Hírmondó* 1782-i számában szinte elsőként biztatott az európai példák nyomán arra, hogy a magyarság is gyűjtse össze népköltészeti kincseit.

1. Elevenítsétek fel, hogyan jelent meg a népiesség programja az általatok tanult Petőfi- és Arany-művek témaválasztásában, műfajában és hangnemében!
2. Járjatok utána, hogy ki és mikor indította útjára az Új Magyar Népköltészi Gyűjteményt, illetve milyen szövegek jelentek meg benne!
3. Milyen mai magyar népzenekarokat és énekeseket ismertek? Beszéljétek meg!
4. Alkossatok csoportokat, és gyűjtsetek példákat a magyar népművészet 21. századi továbbélésére (pl. zenében, képzőművészetben, divatban, építészetben)!

53.1–2. kép • Kriza János 1863-ban a *Vadrózsák* című kötetben adta közre Kómives Kelemen balladáját. Miről szólt az ún. Vadrózsá-pőr?

53.3. kép • Jankó János: *A népdal születése*. Milyennek ábrázolja a festmény a paraszti világot?

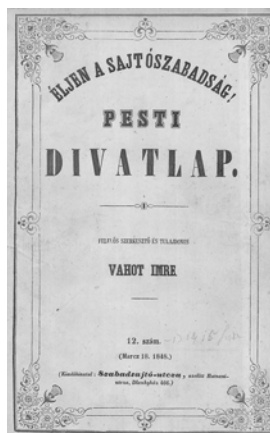
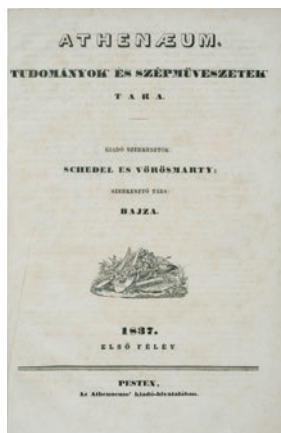
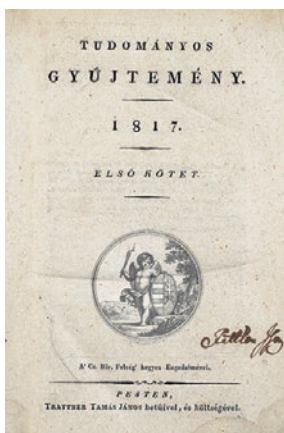
Irodalmunk szerveződése a romantika korában

A 19. század elejére Magyarországon is átalakulóban volt az irodalom. Habár a maihoz nem mérhetően, de **kiszélesedett az olvasók tábora**, elsősorban a nagyobb városokban – például a korszakban irodalmi centrummá váló Pest-Budán (azaz a mai Budapesten). Ez fokozatosan lehetővé tette, hogy a leginkább köznemesi származású alkotók egy idő után az irodalommal hivatásszerűen foglalkozó, műveikből megélni tudó értelmiségiekké váljanak. **Az olvasás szokásának elterjedése adott lendületet** továbbá egyrészt a **prózairodalom fejlődésének**, másrészt viszont a **különféle folyóiratok, lapok megjelenésének** is. A reformkorban ezek a sajtótermékek rendkívüli változatosságot mutatnak, nem egy közülük aktív szerepet vállalt az irodalom és a politika szervezésében.

A korszak kezdetén az évkönyvek, zsebkönyvek kiemelkedő szerepet játszottak az új irodalmi ízlés, új műfajok és témák elterjesztésében. Szintén ezt a célt szolgálta a műismertetések, bírálatok (recenziók) megjelenése a korabeli lapokban, sőt nem egyszer a műkritika volt a folyóiratok fő profilja (pl. a Kölcsey Ferenc és Szemere Pál által 1827–33-ig szerkesztett *Élet és Literatura*). **A színvonalas kritika megjelenése és elterjedése** – az irodalomtudomány szakszerűbbé válásával együtt – **a korszak irodalmi életének** meglehetősen **fejlettségét mutatja**. Új lapfisként jelent meg a korszakban a nagyobb közönségnek, a nőolvasóknak szánt **divatlap**. A kor társasági életével, a szorosabb értelemben vett divattal is foglalkozott, de kiemelt helyet kapott benne a szépirodalom és a különféle művészetek is. **Az irodalmi piac átalakulását** jelzi, hogy – európai mintákat követve – az 1840-es évek közepétől a **politikai lapok tárcarovatában** a korabeli sajtóban élénk vitát kiváltva megjelentek a **folytatásos regények**.

Az irodalmi sajtótermékek fontos szerepet játszottak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után is. A *Budapesti Szemle* a hazai és európai kulturális és tudományos élet eredményeiről tudósított. Figyelmet érdemelnek még az Arany János által jegyzett lapok, a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú*. Az előbbi egy esztétikai, szépirodalmi és kritikai hetilap, a Kisfaludy Társaság hivatalos lapja volt. Ugyanezen a néven ma is működik irodalmi folyóirat.

54.1. kép • A *Tudományos Gyűjtemény* Pesten jelent meg 1817 és 1841 között. A havonta megjelenő tudományos folyóiratot 1828–1832-ig Vörösmarty szerkesztette. Hasábjain számos tudományos vita folyt. **2.** A Baja József, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály által jegyzett *Athenaeum* (Pest, 1837–43) irodalmi és kritikai cikkeken kívül népszerűsíteni igyekezett a reformer ellenzék (liberális) elképzeléseit is. **3.** A *Regélő Pesti Divatlap* jogutódja volt a *Pesti Divatlap* (1844–1848), amelynél segédszerkesztőként egy ideig Petőfi is dolgozott. Szerkesztője Vachot Imre volt. **4.** A Frankenburg Adolf, majd Jókai Mór szerkesztette, szépirodalmi irányultságú *Életképek* 1844 és 1848 között, hetente jelent meg. A divatlapba dolgozott 1846 végétől Petőfi és köre, a Tízek Társasága is

Az irodalomnak azonban más fórumai is kialakultak. Ezek közül **elsődleges fontosságú volt az 1836-ban alapított Kisfaludy Társaság, amely** a magyar kultúra egyik leghosszabb életű szervezetének bizonyult (1952-ben szűnt meg). A társaság – noha eredetileg az elhunyt Kisfaludy Károly életműve kiadásának szándékával jött létre – **fontos irányítója lett a hazai irodalmi élet támogatásának és a közízlés formálásának.** Irodalmi pályázatokat írt ki, magyar és külföldi szerzők munkáinak hazai publikálását segítette elő.

A műveltség terjesztésének másik eszköze volt az 1830-ban hat osztállyal (nyelvtudományi, bölcséleti, történettudományi, matematikai, jogtudományi és természettudományi) létrejövő akadémia, **a Magyar Tudós Társaság** (a mai Magyar Tudományos Akadémia elődje), amelynek vezetői, illetve tagjai közt találjuk a korszak alkotóinak jelentős részét. Az akadémia pályázatokkal, kiadványokkal és egyéb támogatásokkal segítette elő a tudományok korszerű fejlesztését és a különféle kutatásokat.

Irodalmi és nemzeti szempontból is **kiemelkedő jelentőségű volt a magyar nyelvű állandó színháztársulat** megteremtéséért folytatott küzdelem. Ennek eredményeként jött létre és erősödött meg hazánkban is a maihoz hasonló nemzeti nyelvű színház.

Tudod-e?

Természetesen nem csak az irodalmi lapok indultak számottevő fejlődésnek a reformkorban. Meghatározó jelentőségűek voltak a politikai-közéleti lapok (például a *Jelenkor* vagy a *Pesti Hírlap*), sőt a tudományos szaklapok (*Orvosi Társaság*, *Gazdasági Tudósítások*) is.

- 1. Csoportmunka:** 3-4 fős csoportokban válasszatok egy-egy reformkori sajtóterméket! Készítsetek képekkel, illusztrációkkal ellátott tablót, amelyen bemutatjátok a választott lapot!

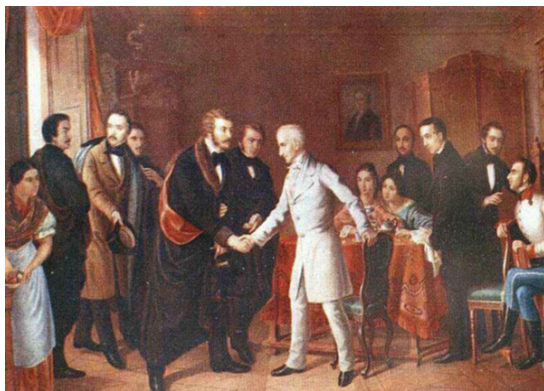
Őrségváltás a magyar irodalomban

A 19. század első két évtizedében irodalmunk szellemi vezéralakja **Kazinczy Ferenc** volt: ő indította el útjukon az addig nem vagy kevésbé ismert szerzőket, véleménye, útmutatásai meghatározóak voltak a különféle polémiákban is.

Ezt a központi szervezőszerepet vette át a század húszas éveinek elején **Kisfaludy Károly** (1788–1830). 1822-ben indította útjára irodalmi évkönyvét, az *Aurorát*, amelynek köréhez az utána következő nemzedék ifjú szerzői és elméletírói tartoztak.

55.1. kép • Széchenyi István felajánlja birtokainak egyévi jövedelmét egy tudós társaság alapítására. Széchenyi az 1825-ös országgyűlésen „a nemzetiség és nyelv erősítése, terjesztése és pallérozása szent céljára” 60 000 forintot ajánlott fel

56.1. kép • Orlai Petrich Soma: *Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Károly első találkozása*

56.2. kép • Barabás Miklós: *A romantikus triász Kisfaludy Károly halottas ágyánál 1830-ban*

Kisfaludy halála után éppen az ő köréből kikerülő, ún. **romantikus triász** (Bajza József, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály) lépett fel az irodalmi élet szervezőjeként. Vörösmarty halála (1855) után azután a képzeletbeli stafétát **Arany János** vette át.

Írók és költők a közéletiség szolgálatában

A magyar romantika irodalmában, az egyes alkotók életében erősen összefonódott a közéletiség és az írásművészet. A szerzők műveiket gyakorlati (nem ritkán kifejezetten politikai) célok szolgálatába állították. **Ebből adódott az a sajátos költői szerep,** amelyet a korszak alkotói magukra vettek: **a népszerű-költőé.** Persze másként jelent meg ez abban az időszakban, amely megelőzte, és abban, amely követte az 1848–49-es forradalmat, majd szabadságharcot. A tragikus kimenetelű háború előtt a nép vezetése prófétikusan, a jövőbe látó költői szerepben nyilvánult meg (vátészköltő), míg utána a bukott nemzet elsiratása, illetve a magyarság belső tartásának megőrzése kínálkozott ugyanebben a keretben követhető útnak. Az előbbire leginkább Vörösmarty és Petőfi, az utóbbira Arany János lehet jó példa.

56.3. kép • A korabeli Pest és Buda

A magyar színjátszás kezdetei

- ?** 1. Idézzétek fel korábbi tanulmányaitokból, hogy hogyan jött létre a görög dráma, illetve a középkori színjátszás! Beszéljétek meg!

A hivatalos színjátszás Magyarországon a 18. század végén indult meg, ám ezt megelőzően is adtak elő színpadi műveket alkalmi társaságok.

A magyar színjátszás gyökerei a 16. századig vezethetők vissza. Ebben az időben amatőr színészekből (egy-egy falu vagy céh közösségéből) álltak össze azok az **alkalmi csoportok**, amelyek elsősorban **az egyházi ünnepekhez kötődő liturgikus** (a keresztény szertartáshoz kapcsolódó) **drámákat**: betlehemezést, passiójátékot adtak elő.

A 17. századból latin és magyar nyelvű **iskoladramák** maradtak fenn, ezeket katolikus szerzetesek vagy református iskolamesterek írták diákjaik számára, s az iskola keretei között elő is adták őket. A reformáció idején terjedtek a **hitvitató drámák** (dialógus formában írt vitairatok), amelyekben a katolikus és a református egyház tanait ütköztették a szerzők.

A 18. században a drámaírás még mindig kezdetleges volt Magyarországon, hiszen hivatásos színészek és fizetőképes közönség híján továbbra is **műkedvelők és diákok tartottak alkalmi színelőadásokat**. Emellett gazdag főurak kastélyaiban rendeztek szórakoztató előadásokat előkelő vendégek számára.

Mária Terézia uralkodása idején (1740–1780 között) a **német nyelvű színjátszás** fejlődésnek indult, és a további évtizedekben is jóval fejlettebb volt a magyarokénál, ami főként azzal magyarázható, hogy a magyar városok lakosságának többsége német ajkú volt. (Ezeknek a polgároknak volt pénzük kultúrára, így német színház előbb épült Pesten, mint magyar.) Ugyanakkor a magyar színjátszást is segítette: a színjátszók kezdetben a német színjátszásnak köszönhetően lettek játszóhelyre, valamint német nyelvből fordított darabokat adtak elő.

A felvilágosodás idején a magyar színjátszás és drámairodalom fellendítésére először **Bessenyei György** tett erőfeszítéseket. Írt tragédiákat (pl. *Ágis tragédiája*, 1772) és vígjátékot (*A filozófus*, 1777). Néhány évtizeddel később a felvilágosodás másik nagy költője, **Csokonai Vitéz Mihály** írt **eredeti színpadi darabokat** (pl. *Az özvegy Karmyóné és a két szeleburdiak*).

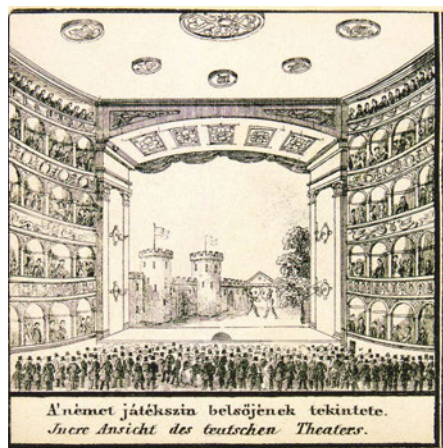
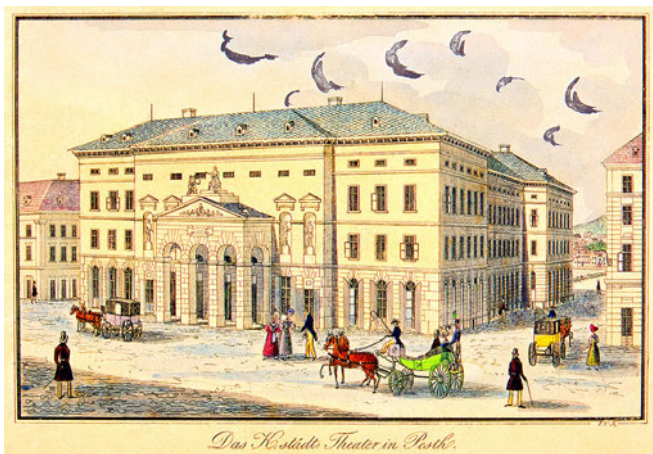
Tudod-e?

A pesti Rondella, a középkori pesti városfal északi körbástyája is színházként működött egy ideig. 1774. augusztus 14-én nyitotta meg kapuit egy német nyelvű előadással, az első magyar nyelvű színelőadásra pedig 1790. október 27-én került sor.

57.1. kép • Passiójáték. Budaörs, 2012

57.2. kép • Betlehemező fiatalok Hollókőn

58.1-2. kép •

A Pesti Német Színház

Az első hivatalos magyar színtársulat 1790-ben alakult meg Budán Kelemen László vezetésével. Közönsége leginkább a Pesten lakó diákok közül került ki. A Martinovics-féle mozgalom leleplezése után minden összejövetelt és gyülekezést betiltottak, így hát 1796-ban a társulat feloszlott.

58.3. kép • Kelemen László (1762–1814)

A második magyar színésztársaság 1807 és 1815 között játszott Pesten. Hetenként kétszer tartottak előadást **kissszámú közönség** előtt. Minthogy a közönség nemigen változott, minden alkalommal új darabot kellett előadniuk. A bemutatott darabok egy részét a német színházról kölcsönözték. Gyorsan és sokat kellett fordítani, ezért a műveket a színészek maguk, vagy a szimpatizáns egyetemi hallgatók ültették át magyarra. Gyorsan kellett szerepet tanulni is, nem volt idő a memorizálásra, így rendkívül fontos szerepe volt az előadásokon a sűgónak. A munkát nagymértékben meggyorsította az is, hogy a korabeli színjátszás jellegzetes **szerepkörökkel** dolgozott. Ezek a színész külső megjelenésének és tulajdonságainak leginkább megfelelő szerepek csoportját jelentették, és biztosították a színészi eszköztár rutinszerű alkalmazását. Tipikus színészi szerepkör volt például tragédiában a bukáshoz, a komédiában a szerencsés végkifejlethez vezető cselszövés bonyolítója, az **intrikus**; valamint a **naíva**, a tapasztalatlan, ártatlan fiatal lány szerepe. A színjátszás fejlődésével ezek az állandó szerepkörök fellazultak.

58.4. kép • Rehákné Moór Anna, az első társulat színésznője

Ennek a második színtársulatnak a munkájába kapcsolódott be pesti joghallgató korában Katona József. De itt játszott még többek között Udvarhelyi Miklós, Kántorné Engelhardt Anna és Déryné Széppataki Róza is.

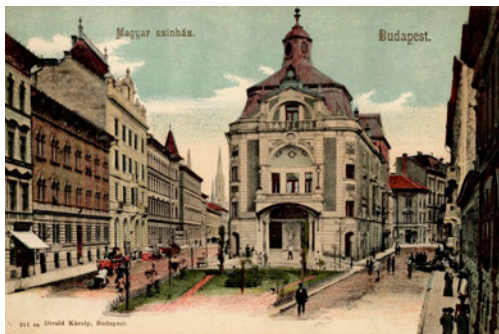

1. Ezeknek a színtársulatoknak a színészei voltak a 19. század első felének ünnepelt csillagai. Szerintetek ma kik a filmművészet legnagyobb sztárjai? Említsetek híres magyar színészeket is!
2. Nézzetek utána, hogy ki és mikor rendezett filmet Déryné életéről! Gyűjtsetek adatokat a főszereplőről!

A pesti társaság feloszlása után színészei valamelyik vándortársulathoz csatlakoztak, s így fordultak meg azokban a vidéki városokban, ahol alkalmi vagy állandó színjátszóhely működött (pl. Miskolcon, Kassán, Kolozsvárott, Székesfehérváron). **A vándorszínház a polgári városok fejlődésének alacsony fokán kialakult színházi szervezési forma** volt. Magyarországon 1790–1837 között a magyar nyelvű hivatásos színészet egyetlen létező formája. A színház iránt érdeklődő, de csekély létszámú közönséget lakóhelyén vagy alkalmi sokadalmain keresték fel.

59.1. kép • A Pesti Magyar Színház. Nézzetek utána, hogy milyen előadásokkal nyitotta meg kapuit a színház!

59.2. kép • Az 1897-ben Láng Adolf tervei alapján épült Magyar Színház az akkori Izabella utcában – korabeli képeslapon

Az első magyar kőszínházat Kolozsvárott nyitották meg 1821-ben, a másodikat Miskolcon 1823-ban, majd Balatonfüreden avattak teátrumot 1831-ben.

A Pesten építendő Nemzeti Színház tervezése hosszú ideig tartott, noha már a 18–19. század fordulóján Kazinczy felemelte szavát az ügy érdekében. A Magyar Tudós Társaság 1833-ban pályázatot írt ki a következő címmel: „*Miként lehetne a magyar játékszínt Pest-Budán állandóan megalapítani?*” Fáy András és Döbrentei Gábor 1833 után megszervezte azt a társulatot, amelyre az eljövendő színházat építeni lehetett. Az épületet 1835-ben kezdték építeni a Grassalkovich Antal által adományozott Kerepesi úti telken, és **1837. augusztus 22-én nyitották meg az első magyar állandó színházat Pesti Magyar Színház néven.**

1. *Alkossatok csoportokat, és hasonlítsátok össze a szabadtéri és a zárt színházi előadásokat a következő szempontok szerint: díszlet, hangosítás, fénytechnika, a színészi játék (mimika, gesztusok, mozgás) lehetőségei! Készítetek összehasonlító táblázatot!*
2. *Hallgassatok meg színházi élménybeszámolót egy hagyományos és egy „szokatlan” előadásról!*
3. *Nézzetek meg közösen egy színházi előadást, jegyezzétek le róla a véleményeket 4-5 pontba gyűjtve! Olvassatok el az előadásról egy-két színházi kritikát! Vitassátok meg, egyetértetek-e a bírálókkal!*

Vándorszínház a 21. században

Azt gondolhatnánk, hogy a vándorszínházak kora lejárt, de helyenként még ma is működnek ilyen társulatok, így például a Vajdaságban szerveződött Tanyaszínház. Magukról így írnak az internetes honlapjukon:

„1978-ban fiatal színészek, rendezők és színinövendékek által alapított társulat, amely arra szerveződött, hogy a tanyavilágban, kistelepüléseken élőket színházi élményben részesítse. Előadásait nyáron, szabadtéren tartják. A bemutatók színhelye hagyományosan Kavilló, innen indulva csa-csifogatos ekhós szekérral járták be előbb Bácska és Bánát, majd Baranya és Muravidék helységeit.”

2013-ban a Tanyaszínház 36. alkalommal indult vajdasági körútra. A 700 kilométer hosszú utat traktoron tették meg.

59.3. kép • Pillanatkép a Tanyaszínház életéből

Az állandó színházak „vándorlásának” mai gyakorlata a vendégszereplés. Nézzetek utána néhány színház honlapján, milyen vendégelőadásokat fogadnak, illetve hova viszik el bemutatni saját előadásait!

DÉRYNÉ NAPLÓJA. A MISKOLCI ÉLMÉNYEK

(részlet)

Már estve volt, midőn a városba hajtottunk, s kellemetlen kinézésűnek tetszett a külseje [...]: elkezdettünk Murányinéval röhögni fölötte, hogy majd vajjon melyikében ezen Rondelláknak fognak nekünk színpadot építeni? Amint így mókázunk, egyszer csak egy széles, mély árokba éreztük magunkat leereszkedve. „Jaj! – kiálték – itt lesznek a süllyesztő masinák.” Azon az árkon kellett akkori időben a városba leereszkedni. Azonban midőn abból kiértünk, egyszerre a városban találtuk magunkat. Már akkor minden ház ablakából gyertyavilág özönlött felénk, alacsonyabb, magasabb házakból egyaránt. Szép este volt, s bár késő, de mégis sok csinos nép sétált az utcákon. Ez mindjárt más hangulatba emelt bennünket. De hová szállunk? Lesz-e itt oly épület, hol ennyi szekér beállíthat: tizenkét szekérnek sok hely kell. „Hej, földi! – szólítottak meg egy báméskodó parasztot – hol lehet itt beszállni? Hol van egy fogadó?” „Itt ni mindjárt, az a nagy épület, ahol az a sok ablak világít.” Még jó darabot kellett fölfelé jönni, míg megpillantottuk a Korona-vendéglőt. „Ah! – mondánk – alaszolgálója! hisz nem éppen olyan fekete az ördög, mint ahogy festik.” A szekerek zöreijére minden ajtóból özönlött ki a sok Kellner, Hausknecht, nyitották a kaput, innen is, onnan is bukdosott ki a sok vendég. Berobogtunk, vagy két szekér a kapu alá. Mi voltunk az elsők Murányinéval. Leszálltunk. Jött oda a Kellner: „Mit parancsolnak?” „Legelőbbszer is szobákat nyissanak.” „Nem lehet, mind el vannak foglalva.” „Csak nem hálunk itt az udvaron?” ... Én már leugrottam; tömérdek nép tódult a kapu alá, alig tudtunk mozogni. Hozták a gyertyákat, lámpákat világítani; oda tolongtak a vendéglői vendégek, bekukkantottak az ernyő alá. Murányiné szép asszony volt. Mindjárt kezdettek lármát ütni s kiabálni a Kellnerekre: „Segíteni kell a dolgon, a dámáknak szoba kell, Jean.” Ezalatt a zajra kijött a fogadós, mind körülfogták, színészek, urak, mind kiáltották egyszerre: „Szobákat, szobákat.” „Jó, adnék szívesen – mond a fogadós –, de egyetlen egy sincs üres”. Ezalatt hangzott a vendégek közül: „A pesti társaság... színészek.” Ezalatt én csak mind bámultam, még sohase utaztam ilyen nagy számmal, és néztem minden felé, hogy milyenek azok a nagykarimás kalapú emberek? De nem láttam egyetlen egyet se, sőt igen csinos, illedelmes ifjakat s férfiakat. A Korona előtt, de csak az utcán, a nők, kik sétáltak, mind megállottak. Ez így tartott egy kis ideig, és gondolám, hiszen itt urak vannak, ez víg város, itt jó lesz nekünk. Ahogy ott cibálták a fogadóst, mondja: „Ha csak a nagy-

szálába nem szállnak be az urak?” ... „Ugyan, hát miért nem mondta mindjárt, már azóta le is pakoltunk volna.” Elkezdődött a lepakolás, majd éjfélig tartott. A férfiak odalent enni kértek, volt minden. Mi fölvitettünk egy kevés vacsorát. Én csakhamar a párnaszákomat kértem, hogy lefekhessem. De igen fölbiggyesztettem ajkimat, amidőn hozták a sok szalmát, a nőtlen ifjak számára. Életemben sohase szenvedhettem egy szalmaszálat se a szobámban; ha egy szál történetesen valami ruhán becsúszott, nem aludtam. „Jaj – mondám –, hát az a sok szalma mind itt lesz a földön?”

60.1. kép • Miskolc látképe 1840 körül, Ludwig Rohbock metszete

„Hát? – mondák – annyi ágyat csak nem állíthatnak föl a teremben.”
 „Elég baj – mondám –, mármint szépen lefekhetünk, de a d... az ólban! De nekem hozzanak legalább egy olaszfalat, különben le se fekszem.” Elment a mumus Murányi nagy dühösen: „Ennek a capriciósnak mindig vannak valami kifogásai.” Murányiné is utánakiált: „Nekem is Zsiga!” Lement az asszonyhoz, s kérte Murányi nagyon. Végre nagynehezen mondá: „Egyetlen egy van, de az nekem kell, mert sokszor a vendégek itt kártyáznak a szobában s én amellé vonulok aludni.” „No, de most igen szépen kérem.” Murányi is szép ember volt s tudott hizelegni, ahol szükséges volt. Végre fölcipeltette a szolgálával az olasz falat s szent volt a békesség. Elaludtunk az úrban, de még odavettem Murányinak: „Bizony, ha nem hozott volna, le se feküdtem volna, de egy se aludt volna egész éjjel. Elővettem volna a gitáromat, s reggelig mindig énekeltem volna.” Murányiné elkiáltja magát: „Dögölj már egyszer.” „Már megdöglöttem” – mondám, s halálos kacagást vittem véghez.

61.1. kép • Déryné szobra Budapesten, a Horváth-kertben

Szövegértési feladatok

- Magyarázd meg az alábbi fogalmak, illetve kifejezések jelentését! (5 pont)
 - rondella
 - süllyesztő masinák
 - Hisz nem éppen oly fekete az ördög, mint ahogy festik.
 - fölbiggyesztettem ajkimat
 - Dögölj már egyszer.
- Igaz vagy hamis? (6 pont)
 - Az első élmények a városban rossz hangulatot keltek a színésznőkben.
 - Tizenkét szekér állt a Korona-vendéglő kapuja alá.
 - A vendégek megcsodálták az ekhós szekéren ülő Murányiné szépségét.
 - Murányiné is felhozatta Zsigával a vacsoráját.
 - A fogadós felesége a kártyázó vendégek mellé vonult aludni.
 - A fekhelyként leszórt szalma a disznóóra emlékeztette Déryné.
- Milyen előfeltevései voltak Dérynének a várossal és az ottani élettel, lakosokkal kapcsolatban? (5 pont)
- Hogyan hangoznak egész pontosan mai magyarul a szöveg következő szavai? (5 pont)
 - kiálték
 - beszállni
 - gondolám
 - bukdosott ki
 - olaszfal
- A napló szövege alapján képzelj el, milyen ember lehetett az írója! Jellemezd 5 jellemvonással! (5 pont)
- Déryné vérbeli színésznőként szinte színpadi jelenetézéssel írta le ezt a naplórészletet. Próbáld meg színpadra állítani! Írd le vázlatosan, hogy hány jelenetre lehetne osztani, és kik lennének az egyes jelenetek szereplői! (5 pont)
- Írj egy lelkes élménybeszámolót levélben pesti barátodnak a vándorszínész-társulat Miskolcra érkezéséről! Korabeli megszólítást és levélformát igyekezz használni! (8 pont)

1. A Győri Nemzeti Színház az alábbi tartalomismertetővel ajánlotta nézői figyelmébe a *Csongor és Tündét*. Ti miben látjátok Vörösmarty művének a rejtélyét? Mivel egészítenétek ki az ismertetőt? Beszéljétek meg!

1 traktátus •
értekezés, tanulmány

„A *Csongor és Tünde* rejtély, amelyet lassan kétszáz éve próbálnak írók, irodalomtörténészek, színházművészek, esztéták, filozófusok megfejteni.

Mese? Szerelmi románc? Színdarab? Filozófiai traktátus¹? Drámai költemény az emberi életútóról?

Csongor férfi: kincse nincs, hatalomra nem vágyik, a tudásról azt gondolja, valójában senki nem tudja, mennyit ér és mire jó. De küzd, harcol, verekszik: keresi a boldogságot. S boldog, amikor embert próbáló kalandok után megtalálja asszonyát, Tündét, s földi létükben, égi szerelemben örökre összeforrnak.

Vörösmarty Mihály műve mese, szerelmi románc, színdarab, filozófiai traktátus: drámai költemény a szeretetben kiteljesedő emberi életútról.”

Keletkezése, irodalmi előzményei

Ha nyomon követjük a magyar színházak 20. századi repertoárját egészen napjainkig, azt tapasztaljuk, hogy Vörösmarty *Csongor és Tündéje* szinte folyamatosan műsoron van. Színházak és bábszínházak játsszák, zenés darabok, táncjátékok formájában viszik színre.

Költőjének azonban nem adatott meg az a lehetőség, hogy színpadon láthassa művét. **1830-ban elkészült** a darab, **1831-ben** Székesfehérváron **meg is jelent nyomtatásban**, a kortársak azonban nem nagyon figyeltek fel rá. **Kölcsey harmadik olvasásra megállapította, hogy „Csongor kincs”**. Vörösmarty 1844-ben benyújtotta darabját a Nemzeti Színház drámabíráló testületének (amelynek egyébként barátai is tagjai voltak), a tagok azonban egyhangúan előadásra alkalmatlannak találták. A *Csongor és Tünde* **első színházi előadására** (ősbemutatójára) jóval Vörösmarty halála után, 1879. december 1-jén került sor Paulay Ede rendezésében.

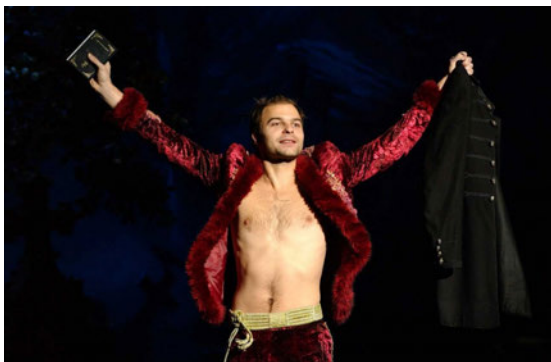
Az aranyalma motívuma több mítoszban, illetve mesében is előfordul. Idézzétek fel vagy nézzetek utána, hogy milyen szimbolikus jelentése van az egyes történetekben az aranyalmának! Vessétek össze ezeket a *Csongor és Tündében* lévő aranyalma szimbolikus tartalmával!

94.1. kép • Albert Herter: *A Hesperidák kertje*

94.2. kép • Joseph Hauber: *Párizs ítélete*

95.1–2. kép • Csongor (Horváth Illés) és a manók a Szegedi Nemzeti Színház előadásában. Kövessétek végig, hogyan segítik vagy gátolják Csongor törekvéseit az ördögfiak!

A *Csongor és Tünde* cselekményének **fő forrása az az Árgirus-történet** volt, amelyet a 19. században népmeseként, illetve Gergei (Gyergyai) Albert *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűzleányról* című 16. századi széphistóriájának ponyvakiadásaiából ismerhettek.

A *Csongor és Tünde* ugyanakkor az európai irodalom jelentős műveivel is kapcsolatba hozható. Ilyen például Shakespeare *Szentivánéji álom*, illetve *A vihar* című műve, amelyekben varázslatok és mesebeli lények játszanak szerepet, tündérek és csodálatos átváltozások bonyolítják a cselekményt, vagy Mozart *Varázsfuvola* című operája, amelyben fontos szerepet kap az Éj Királynője, aki azonban ellentmondásosabb alak Vörösmarty Éj asszonyánál. A mű bizonyos részletei kapcsán Goethe *Faustjával* is rokonítható.

95.3. kép • A Szegedi Nemzeti Színház plakátja a *Csongor és Tünde* előadáshoz. Milyen szimbolikus jelentése lehet itt az aranyak és a pirosnak? Mi lehet az oka annak, hogy a szereplők képe fekete-fehér? Beszéljétek meg!

Valós szerelem vagy irodalmi legenda?

Vörösmarty a mű megírása előtt néhány évvel vált meg a Perczel családtól, s szakadt el titkos vágyainak tárgyától, Adéltól. Perczel Sándor második gyermeke az Adalais Carolina Ludovica Rosa Camilla nevet kapta. A korabeli források állítása szerint az Adalais magyar megfelelője Etelka. Adél 10 éves kislány, amikor Vörösmarty (17 évesen) elvállalta a három Perczel-fiú tanítását. Arra, hogy komoly érzelmeket táplált az ifjú költő Adél iránt, nem nagyon van dokumentum. Néhány levél bizonyítanul utal valamiféle fellobbanásra. Lehetséges tehát, hogy a későbbi versekben megjelenő eszménykép azonosítása Perczel Adéllal az irodalomtörténet legendaképző túlzása volt. Az azonban nem zárható ki, hogy a 20-as, 30-as években a beteljesülhetetlen szerelemről írt műveknek mégiscsak ez a vágyakozás a forrása. Ilyen pl. a *Zalán futásában* a Délszaki Tündér egyoldalú szerelme Hajna iránt vagy Szép Ilonka és az álruhában vadászként megjelenő Mátyás király románca. Ebbe a sorba állítható a *Csongor és Tünde* szerelmi története is.

Olvasd el ezeket a szerelmi történeteket, és keress közös, illetve eltérő elemeket bennük!

95.4. kép • Orhai Petrich Soma: *Szép Ilonka sorozat: VI. A felismerés*, 1866.

Vörösmarty Mihály: CSONGOR ÉS TÜNDE

Részlet az 1. felvonásból:

CSONGOR

„Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.”

1. *Mi a furcsa a Csongor és Tünde nyitó mondatában? Általában egy mű melyik részében szoktak elhangozni ilyen kijelentések?*
2. *Párban dolgozva foglaljátok össze 8-10 cselekményelemet kiemelve a Csongor és Tünde történetének menetét! Vessétek össze más csoportok megoldásaival!*
3. *Milyen általatos már ismert műfaj(ok)ra emlékeztet a Csongor és Tünde műfaja? Vitassátok meg!*
4. *Milyen világok találkozási vonalán játszódik a cselekmény? Csoportosítsátok a drámai költemény szereplőit aszerint, hogy melyik világhoz tartoznak! Helyezzétek el őket a füzetekben rajzolt halmazábrán!*

Részlet a 2. felvonásból:

CSONGOR

Tévedésnek hármas úta,
Útam itt ez volna hát,
Melyen éltem sugarát
Fölkeresnem Ilma mondta,
A közép a biztos út,
Oh, de melyik nem közép itt?
Mellyik az, mely célra jut?
Itt egymásba összefutnak,
Egy csekély ponton nyugosznak,
S mennyi ország, mennyi tenger
Nyúlik végeik között!
Vagy tán vége sincs az útnak,
Végtelenbe téved el,
S rajt' az élet úgy vesz el,
Mint mi képet jégre írnak?
Im, de itt a hármas útvég,
Mint varázskör áll előttem;
A kívánság, a reménység,
Int, von, ösztönöz belépnem.

1. *Fogalmazzatok meg, milyen kétségek közt ingadozik Csongor!*
2. *Mi az elsődleges, illetve a másodlagos jelentése a hármas útnak?*
3. *Kerültetek-e már olyan döntéshelyzetbe, amely hasonló választási probléma elé állított benneteket?*
4. *Keressetek példát a népmesei hármasszám előfordulására a drámai cselekményben!*
5. *Kövessétek végig a történetben a manók szerepét! Miben különböznek a népmesék ördögfiguráitól?*

Részlet az 5. felvonásból:

Éj

Sötét és semmi voltak: én valék,
Kietlen, csendes, lényemlakta Éj,
És a világot szültem gyermekül.
Mindenható sugárral a világ
Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
A semmiségnek pusztaságait,
S ezer fejjel a nagy szörnyeteg,
A Mind előállt. Hold és csillagok,
A menny csodái lőnek bujdosók,
Kimérhetetlen léghatárokon.
Megszűnt a régi alvó nyugalom:
A test megindult, tett az új erő,
S tettekkel és mozgással gazdagon
Megnépesült a pusztaság tér s idő,
Föld és a tenger küzdve osztozának
Az eltolt légnak ősi birtokán;
Megszünteté a tenger habjait,
S melyet haraggal ostromolt imént,
Most felmosolyga mélyiből az ég;
S mint egy menyasszony, szépen és vidáman
Virágruhába öltözött a föld.
A por mozogni kezdett és az állat,
S királyi fejjel a lelkes porond,
Az ember lőn, és folytatá faját
A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
Sötét és semmi vannak: én vagyok,
A fény elől bujdokló gyászos Éj. –
A féreg, a pillanat búboréka,
Elvész; idő sincs mérve lételének.
Madárt a szárny, a körmök állatot
Nem váltanak meg, kérges büszke fát
Letesznek századoknak súlyai.
Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tűkrözik.
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámul földet és eget;
De ifjusága gyorsan elmulik,
Erőtlen, aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
Tűr és tűnődik, tudni, tenni tör;
Halandó kézzel halhatatlanul
Vél munkálkodni, és mikor kidőlt is,
Még a hiúság műve van porán,
Még kőhegyek ragyognak sírjain,
Ezer jelekkel tarkán s fényesen
Az ész az erőnek rakván oszlopot.

97.1. kép •
Az Éj királynője
Mozart *Varázsfuvola*
lájának egyik
előadásából

De hol lesz a kő, jel s az oszlopok,
Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.
Fáradtan ösvényikből a napok
Egymásba hullva, összeomlanak;
A Mind enyész, és végső romjain
A szép világ borongva hamvad el;
És hol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
Kietlen, csendes, lénynemlakta Éj.

1. *Értelmezd az Éj monológját! Olvasd fel értelmező olvasással!*
2. *Milyennek képzelitek az éj „gyászasszonyát”? Illusztráljátok vagy készítetek róla 10 mondatos leírást!*
3. *Milyen történelemszemlélet jellemzi az Éj monológját?*
4. *Milyennek mutatja az ember helyét a világban? A monológból vett idézetekkel támasszátok alá állításaitokat!*
5. *Tanuljátok meg a fenti idézet 33–39. sorait!*
6. *Mi lehet az oka, hogy női alakban jelenik meg az Éj? Beszéljétek meg!*
7. *Hasonlítsátok össze a két hármásút-jelenetet! Alakítsatok 5 csoportot, és figyeljétek meg, hogyan változik meg helyzete és gondolkodása: 1. a fejedelemnek, 2. a kalmárnak, 3. a tudósnek, 4. Csongornak, 5. Balgának! Készítetek hozzá összehasonlító táblázatot! Figyeljétek az életkorukra is!*

Részlet a 4. felvonásból:

CSONGOR

Míntha mély sír lettem volna,
S benne lelkem a halál,
Oly sötét volt álmaimban
A sors, mely fölöttem áll.
–Szólj, mi történt, míg aludtam?

KURRAH

A tündérek itt valának.

CSONGOR

És te, – rettentő gonoszság!
Alva hagytál, nem verél fel!

KURRAH

Mint csalódom, jó uram.
Annyi szóra, annyi zajra,
Azt csodálom, hogy rekedtté
Nem levék, te meg siketté.
Mint számárnak vemhe, mely
Édes anyját elveszíté.
Vagy mint a számár maga,
Mely kemény szelet jövendő,
Úgy üvölték, úgy rikolték;
És az a mézforradék,

Mit tön és nem tön miattad!
Fölvevénk, és meg letettünk,
Szólogattunk, megsirattunk,
Mindhiába, nem kelél.

CSONGOR

Átkozottak gyermeke,
Mindeneknél átkozottabb,
Haj! most merre térjek én?
Oh, az elveszett időt
Mellyik isten, mellyik ember
Szerzi vissza életemnek?
Elment, mint sebes hajó,
Nyom helyett örvényt hagyó,
Melyben elmém sírja nyílt meg,
S összetépett lelkemé.

1. A Tündérhon kertjében felébredt Csongor mi alapján gyanítja, hogy nem természetes álomból ébredt?
2. Miért éri magát „mindeneknél átkozottabbnak” Csongor? Beszéljétek meg!
3. Az „elveszett időt” miért érezheti Csongor egyenlőnek a halállal? Keressetek irodalmi vagy történelmi példákat arra, hogy az elveszett idő végzetesnek bizonyult!
4. Kurrah nem mond igazat Csongornak. Milyen stílusjegyek alapján kezdhethnénk el kételkedni az igazában akkor is, ha nem tudnánk, hogy mi a szerepe a történetben?
5. Keresd meg a drámai költeménynek azokat a jeleneit, amelyekben Csongor alszik! Milyen következtetést tudsz levonni ebből?
6. Figyeld meg, hogy az álom hányfajta jelentésben fordul elő a műben! Kik azok a szereplők, akikre az álom valahogy vonatkozatható?

99.1–2. kép • Guerin, Pierre-Narcisse: *Aurora és Cephalus*, Puviss de Chavannes: *Az álom*. Nézz utána, hogy a mitológiában és a történelemben milyen híres alvó, illetve álmódó férfiak szerepeltek! Csoportosítsd őket aszerint, hogy alvás közben vagy ébren álmodtak!

Részlet az 5. felvonásból:

MIRIGY

[...]
S most, aranyfa, jőj velem,
Ifjuságnak drága fája,
Tán lehull a kor homálya,
Almádat ha ízlelem.
Asszonyod már nem keres,
Mert bűvában epedezve,
Nincs e tájhoz többé kedve;
Megcsalám, és odavesz. –
Áslak, áslak, addig áslak
Körmeimmel, míg kivájlak.

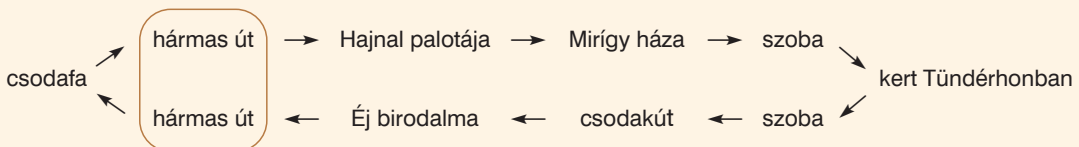

1. Mivel magyarázható e szövegrészlet szerint Mirigy gonoszsága?
2. Kire és milyen eseményekre utal a fa asszonyára tett megjegyzéseivel? Beszéljétek meg!
3. Fried István értelmezése szerint a Csongor és Tünde világa a valóság – mese – mítosz hármasságában jeleníthető meg. Tünde például a valóságban a szerelmes nő, a mese világában tündér, mitikusan pedig hattú alakjában jelenik meg (az ártatlanság, tisztaság szimbólumaként). Ennek mintájára hogyan helyezhetők el ennek a hármasságnak rendszerében Mirigy és az ördögfiak?
4. Kövessétek végig, hogyan alakul Tünde és Mirigy küzdelme Csongorért! Mi a céljuk Csongorral?

A szerkezet

A mű szerkezete nem a drámákra jellemző (expozíció, bonyodalom stb.), hanem a próbatételes mesék szerkezetére emlékeztető párhuzamos szerkezet. Emiatt mesejátéknak is nevezik.

A főhős elindul, hogy megtalálja a boldogságot. (Tündérhon ennek a metaforája.) Útközben **különböző gátló és segítő erő**kkal találkozik, varázserejű tárgyakat használ célja eléréséhez. A népmesék hőisével ellentétben azonban dolgavégezetlenül kénytelen visszatérni. A boldogság elérhetetlenségéről beszél kiábrándultan a második hármasság-jelenetben, s csak a történetet lezáró csodafajelenet hozza el a mesei vágybeteljesítést. **Csongor visszatérése saját kertjébe, ahonnan elindult, legalább olyan fontos, mint az, hogy megkapja Tündét. A vándorlás belső úttá válik**, úgy is értelmezhető, hogy **Csongor önmagában találja meg a boldogságot, amit a világban hiába keresett.**

1. Egészítsétek ki a füzetben a tankönyvben található szerkezetvázlatot! Írjátok az egyes helyszínek mellé az ott megjelenő szereplők nevét és azt, hogy mi történt velük!

A drámai cselekvés tere és ideje

A *Csongor és Tünde* drámai cselekvésideje szimbolikus: egy kozmikus nap alatt játszódik (éjfélről éjfélig). Kétszer megy körbe a kismutató a képzeletbeli óra számlapján. Amikor mindkét mutató a 12-eshez ér, a szerelmesek találkoznak: éjféltől indul a történet a csodafánál, délben Tündérhon kertjében vannak jelen mindketten, de Csongor alszik, s végül a második csodafajelenetben újra éjféltől. **A történet idejét így egy mitikus világnapnak foghatjuk fel, amely ciklikusságával megismétli az Éj monológjában kifejtett ciklikus kozmogóniát** (a világ keletkezéséről szóló elképzelést). **A körkörös szerkezet és vele a ciklikus történetfilozófia Vörösmarty több nagy művében is előfordul:** ilyen például a *Gondolatok a könyvtárban* körkörös alakított Babel-mítosza, és az *Előszó* verséig visszatérő látszattavasza is ironikusan ismétli a verskezdő helyzetet.

A drámai cselekvés tere is szimbolikus. A csodafa a boldogság ígérete az elején, s a beteljesedés szimbóluma a végén. **A hármast a döntéshelyzet** jelképes színtere („tévedések hármast útja”), **a Hajnal palotája a remény** születésének helyszíne, **az Éj birodalma** az emberi világ törvényeit meghatározó, **teremtőpusztító istenasszony világa.**

Értékszerkezet, a boldogság keresése

A *Csongor és Tünde* nem pusztán szerelmi történet. A mű az utazás toposzának felhasználásával alapvető létfilozófiai kérdésekre keresi a választ: van-e értelme az emberi létnek? Megtalálhatja-e az élet értelmét (a boldogságot) a földi létben az ember? Van-e olyan érték, amely az ember számára általános boldogságforrásként határozható meg? Az emberi élet metaforájaként használja az utat, és már vándorlásának az elején felmerül benne az örökké tartó, értelmetlen, célt nem érő vándorlás rémképe.

A hármast út a döntéshelyzetet metaforizálja („Tévedésnek hármast útja [...]”). Melyik a középső, amelyik célba juttat? **Öt emberi törekvés,** öt különböző megoldás körvonalazódik az élet értelmének megtalálására. **A három vándor egy-egy életprogram, illetve értékrend megtestesítője. A Kalmár a pénzre esküszik:** „Itt van zsebemben a tündérvilág”, s azt fejtegeti, hogy pénzen a barátság és a szerelem is megvehető. **A Fejedelem a hatalom megszállottja:** „Tündérhon ott van, ahol én vagyok.” Magabiztosan állítja, hogy minden megszerzhető és alávethető. **A Tudós** mindent tud, ami megtanulható, de főként azt tudja, hogy mi mindent nem tud, mert a világ a maga teljességében nem ismerhető meg. Álmai elvesztek, s úgy gondolja, hogy boldogság nem létezik. „Költők világa, szép tündérvilág, / Mi kár, hogy álom, gyermeknek való!” Az élettapasztalatai azt mutatják: „a valóság csalt remény”. Kiábrándultsága ellenére még lát **értelmet a tudásban,** hiszen Csongort tanítani akarja. S a három vándor mellett ott van a hármast útnál **Csongor,** aki **az eszményi szerelmet,** „üdlakot” kutatja, és kísérelje, **Balga,** aki viszont a fogyasztható földi javakban és a megfogható szerelemben, **a testi örömeiben** keresi a boldogságot.

Tudod-e?

Az *égig érő fa* a sámánhit nyomán elterjedt mesemotívum, a tündérmesékhez szorosan kötődő meseelem. Egyes kutatók a sámánzertartás fájával azonosítják, melynek lépcsőjén a táltos az ég hét rétegét járja be. Világfának is nevezik, mert a három világszintet, a föld alattit, a földit és az égit köti össze.

101.1. kép • Világfa ábrázolása egy honfoglalás kori hajfonatkorongon

A második hármast-jelenetben visszatérnek ugyanezek a szereplők. Csongor kiábrándultan és keserűen tapasztalja, hogy visszaért a kiindulópontra: egy világtörés véget ért, és a boldogságot nem sikerült elérni.

*„Elérhetetlen vágy az emberé,
Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!
S miért az olthatatlan szomj, miért
Rejtékeny álmom, csalfa jóslatok,
S remény vezérrel eltűrt hosszas út,
Ha, ahol kezdtem, vége ott legyen,
Bizonytalanság csalfa közepén?”*

A vándorok is kifosztva-lepusztulva érnek vissza. A Kalmár elvesztette a pénzét, a Fejedelem a hatalmát, a Tudós belezavarodott a tudományába, Balga étlen-szomjan víziókat kerget, és Csongor is hiába kereste üdvölköt. A jelenet nagyon **borús képet fest az emberi lét kilátásairól**. A vándorok életpasztyalata azt mutatja, hogy **ami felhalmozható, az el is veszíthető**. De **Csongor**, aki az eszményi szerelmet kereste, sem járt jobban. Összefoglaló gondolataiban **reményvesztettség** hangoztatja, s egyedüli **kiútként az emberi világból menekülő rousseau-i magatartást** választja.

*„[...] El a világnak ál tekintetétől.
Koldús a gazdagság, a hatalom
Leszállt fokáról, hamvadott üszök
A tudománynak napszövetnéke,
S közöttök a nem boldog szerelem
Mint a magányos gerle, nyögve jár.
El innen a magánynak rejtekébe,
El, ahol ember nem hagyott nyomot.”*

Csongor sötét gondolataira kontrázva Balga még nyersebben fogalmazza meg **az emberi lét kilátástalan körforgását**, aminek végén szükségképpen a méltatlan pusztulás vár. „Inséggel, amint kezdünk, hagyjuk el, / S mi a futások vége? döghalál.” Nem éppen mesébe illő végszó. De a történetnek itt még nincs is vége. Van viszont **előzménye**, ami indokoltá teszi ezt a kifejeletet: **az Éj monológja**.

Világkép, az Éj szerepe

Az Éj asszonya egy **mitikus istennőként** jelenik meg, aki a világ teremtésének és pusztulásának történetét adja elő. A teremtett világ egészének s benne **az emberiség történetének menetét körforgásszerű folyamatként írja le**, amelynek **egyetemes törvénye a pusztulás**.

A világot teremtő és működtető erőként önmagát mutatja fel, aki felette áll az időnek, de **akinek a hatalma alól semmilyen földi létező nem vonhatja ki magát**. Az ember mulandóságát viszont erőteljes metaforákkal szemlélteti: *a féreg, a pillanat bűboréka, lelkes porond* (azaz lélekkel bíró porszemecske). Az egyetemes pusztulásnak alárendelt emberi élet rövid és korlátozott. De az ember lényegi jellemzője, hogy törekszik a korlátok leküzdésére: „Tűr és tűnődik, tudni, tenni tör;/ Halandó kézzel halhatatlanul / Vél munkálkodni”, és hiú módon halhatatlanságra vágyik. A nagyra törés tétje a szűken szabott idő minősége, sikertelensége vagy boldogsága. Az Éj szerint az ember „jámbor, csalfa, gyilkos és dicső”, vagyis jóra és rosszra egyaránt képes.

Az Éj egyszerre jelenik meg a világot szülő ősi istenanyaként és a világ menetébe a teremtés után bele nem avatkozó teremtőként. A sötétből és semmiből felívelő és ugyanoda visszahulló mindenség ciklikus teremtéstörténetében fontos szerepet kap **a természettudományokat idéző nyelv** és fogalmak: tér és idő, kimérhetetlen léghatárokon bujdosó hold és csillagok, tevékeny erő, mozgás, föld, tenger, levegő.

Tündének, **a halhatatlan égi lénynek az Éj asszonyához kell fordulnia, hogy lehetővé tegye számára a világszintváltást,** hogy lemondjon az örök életről a szerelemért. **Az Éj dramaturgiai szerepe kettős:** egyrészt ő adja a filozófiai háttérét annak a kudarcnak, amit a második hármast-jelenetben láttunk. Hiszen ott az Éj törvénye: a ciklikusság és a mulandóság érvényesült. Másrészt ő teszi lehetővé, hogy Tünde áldozata révén a szerelmesek találkozzanak, s a drámai cselekmény pozitív fordulatot vegyen.

Az álommotívum

Az álom, a lét és nemlét közötti átmeneti állapot különösen foglalkoztatta a romantika alkotóit. **Vörösmarty művének egyik vezérelve az álom-szimbolika.** Csongor a mű elején Tündét várva elalszik a csodafa alatt, a végén felébred ugyanott, és Tünde megérkezik. Ami a két jelenet alkotta keret között történik, a vándorlás és a viszontagságok, arról **Csongornak újra és újra kétségei támadnak, hogy nem álmodja-e.**

A darabot megelőző vándorútján az álmaiban élő égi szépet kereste, éjjel, az álmok idején találkozott Tündével, és amikor Tünde elmegy, nem tudja eldönteni, mi történt: **„Volt-e? vagy csak álmodám?”.** **A másik, nem földi világ lényei és tárgyai minden találkozásnál megrendítik Csongor világértelmezését, álom és való megkülönböztetésének képességét.** Amikor a manók varázseszközeivel repült: „Jöttem, vagy csak álmodám”. A csodakútból kiemelkedő lány láttán: „Álmok édes képzeménye, / Csoda-szülte szűz alak.”

Az Éj maga is álmodik. Nagy monológjának szövegkörnyezetéből az derül ki, hogy a benne kifejtett teremtéstörténet az Éj álma: önmagát „mulandóságról békén álmódó”-nak nevezi, Tünde szerint „Álmodik, / S a patakknak elbeszéli / Halhatatlan álmait”. A monológ nézőpontja azt mutatja, hogy **a szereplők az Éj álmában bolyonganak,** de többségük nem tud erről. Tünde érti, és kész belépni az álomba, **Csongor pedig érzékeli a létezés álomszerűségét,** emiatt kételkedik folyamatosan abban, amit tapasztal.

Készül a láthatatlanná tevő köpeny!

A láthatatlanság eléréséhez Csongornak a manók varázseszközére volt szüksége, amely még a 20. században is fantazmagóriának tűnt. Ám lehet, hogy a 21. század embere egy egyszerű QR-kóddal megrendelheti? Amerikai, japán, kínai kísérletek után legutóbb kanadai mérnökök fejlesztettek ki egy újfajta, vékony, a tárgyak méretéhez és jellegéhez jól alkalmazkodó „láthatatlanná tevő köpenyt”. A kísérlet során úgy „tüntettek el” egy tárgyat, hogy kis hurokantennákkal vetették körül, amelyek sugárzása elektromágneses mezőt von a tárgy köré. Ez a mező megsemmisít minden hullámot, amit az eltüntetendő tárgy kibocsát, így radar számára észrevétlenné teszi azt.

Beszélgétek meg, ti mikor, milyen körülmények között, mire tudnátok használni egy láthatatlanná tevő köpenyt!

103.1. kép • Susumu Tachi japán professzor egy másik kísérlet eredményét mutatja be

104.1. kép • Tünde a szegedi előadás színpadán – fejfák között. Mivel magyarázzátok ezt a színpadképet?

104.2. kép • Mirigy az egyik ördögfiával. Mi a véleményetek a boszorkány jelmezéről? Beszéljétek meg!

Szélsőséges nőalakok

Tünde és Mirigy a női lét két szélsőséges, mennyei és démoni oldalát megtestesítő alak. Mindegyik a maga világának akarja megszerezni Csongort. Tündének ugyan van varázsereje, de nem tudja a saját világába elvinni a kiválasztott szerelmest, ezért Csongor földi kertjét teszi virágzóvá.

Mirigy a gonosz megtestesítője: elszakítja egymástól a szerelmeseket, és Csongor ellen fordul. Levágja Tünde haját, hogy a lányát, illetve Ledért ékesítse föl vele. Saját környezetébe akarja bevonni Csongort, hogy a világ rendjét aztán ő szabhassa meg. **Aszerint, hogy ki lesz Csongor párja, lesz a létezés Tünde-arcú vagy Mirigy-arcú.** Mirigy világában az ember „csalfa” és „gyilkos” oldala látszik, a szerelem csalfa eskü, bűnös szív képében jelenik meg, a természet sötét erők hatalmába kerül: a fűszál vérzik, a sárkányok sóhajából száll fel a felhő, bolygó rém, a halál szele riaszt mindenütt.

Tünde világában a szerelem hű és igaz, a csodafa virágzik, aranyalma terem, a természet virul, a kert ékes, a szél ifjú szellő, az éjszaka „gyönyörnek éveit” ígéri. Ám ennek feltétele, hogy Mirigy meg legyen kötve.

A létezés rövid és megérthetetlen álmában Tünde győz. Feláldozza halhatatlanságát, hogy megkapja szerelmét. **A mulandóság egyetemes törvényével szemben a szerelem a létezés folytonosságát biztosító világerőként tűnik föl.** Erre nem lenne képes a pénz, a hatalom, a tudás.

A mű zárata

*Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlík az égi ború:
Jőj, kedves, örülni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem.*

A zárókórus az Éj hatalmának törvényét nyomatékosítja. Az eddigi álomszerű bizonytalansággal szemben azonban van egy biztos pont, egy biztos ébren levő: a szerelem. **A befejezésben tehát azt sugallja, hogy az élet értelme a szerelmi boldogságban található meg, de ez csak a mulandóság határain belül érvényesülhet.** A záró versben megváltozik a versforma: **a rimes anapesztusok új lüktetést adnak a dalnak,** szemben a költemény uralkodó versformáival: a jambusszal és a trocheusszal.

Műfaji jellemzők

A romantika a 19. században a drámában is jelentős változásokat hozott. A klasszicizmus szigorú szabályaival szemben a drámai cselekmény színtere és ideje kitágult, az eseménysor bonyolultabbá vált, a dráma átlirizálódott, új műfaj jött létre, a drámai költemény.

A **drámai költemény** a romantika sajátos keverékműfaja. Párbeszédes formában megírt mű, de a drámaiság mellett fontos szerepet kap benne a líra, a cselekményesség mellett a gondolatiság. Tehát mindhárom műnem jellemzői megfigyelhetők rajta. Az ilyen műfajú művek általában az emberi lét alapvető filozófiai kérdéseit vetik fel, ezért emberiségdrámáknak (vagy emberiségkölteményeknek) is nevezzük őket.

A drámai költemény műfaji sajátossága: a bölcséleti jelleg, a többé-kevésbé allegorizált figurák, az ember feletti és alatti létszintek megjelenítése, valamint a kötődés a mítosz vagy a mese világhoz.

Az emberiségdrámákat típusukat tekintve (Bécsy Tamás elmélete alapján) a **kétszintes drámához** szokás sorolni. A kétszintes dráma: a középkori misztériumjátékok hagyományait folytatja, történetfilozófiai kérdéseket vet fel. Feltételez egy transzcendens (tapasztalaton túli) valóságot, amely megjelenik a drámában mint normaadó (követendő minta), ehhez viszonyulnak a szereplők. A dráma a két világ-szint határán játszódik: a földi és az emberi világon túli szint találkozásán.

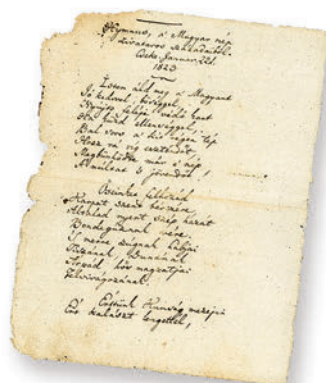
Tudod-e?

Az európai romantikus irodalom egyik kedvelt műfaja volt a drámai költemény. E műfaj jelentősebb példái: Byron: *Manfred*; Byron: *Kain*; Shelley: *A megszábadított Prométheusz*; Goethe: *Faust I., II.*; Ibsen: *Peer Gynt*; Madách: *Az ember tragédiája*.

1. Értelmezd a kétszintes dráma definíciójának minden elemét, és alkalmazd a Csongor és Tündére!
2. Alkossatok csoportokat! Készítsetek illusztrációt vagy díszlettervet a számotokra legérdekesebb helyszínhez/jelenethez!
3. Mit gondoltok, mi az oka annak, hogy a Csongor és Tündét gyakran tűzik gyerekszínházak és bábszínházak is műsorukra? Melyek azok a részek a műnek, amelyeket a gyerekek nem értenek meg, ezért célszerű kihúzni ezeknek az előadásoknak a szövegéből? Beszéljétek meg!
4. Keress magyarázatot rá, miért minősítette 1844-ben a drámapíráló bizottság „előadásra alkalmatlannak” a művet!
5. Egy kétoldalas elemzésben hasonlítsd össze az *Éj monológjának* teremtéstörténetét a bibliai teremtéstörténetekkel!
6. Hasonlítsátok össze Hoffmann *Az arany virágcserep* című kisregényét Vörösmarty Csongor és Tündéjével! Milyen válaszokat ad a két mű az élet értelmére és a boldogság megvalósításának lehetőségére? Vitassátok meg!
7. Írj élménybeszámolót „Az én legjelentősebb hármass utam (döntéshelyzetem)” címmel!
8. Írd meg 2-3 oldalban a 21. századi Csongor boldogságkeresésének történetét!
9. Nézzétek meg közösen a Csongor és Tünde színházi előadását (élőben vagy felvételről)! Milyen eltérések voltak benne Vörösmarty szövegéhez képest? Hogyan oldotta meg a rendező a csodás elemek színre vitelét (repülés, átváltozás, hallucináció stb.)? Milyen színpadtechnikai eszközöket alkalmazott (díszlet, jelmezek, világítás, kellékek)? Beszéljétek meg, majd írjatok egy-két mondatos kritikát a színészek játékaról!
10. Alkossatok néhány fős csoportokat, és játsszatok el saját szavaitokkal egy-egy érdekes jelenetet a Csongor és Tündéből!

Tartalomjegyzék

Az európai romantika és realizmus irodalma

A romantikától a realizmus felé	8
A francia realista regény	16
Stendhal	22
Balzac	28
A romantika és a realizmus az orosz irodalomban	34
Puskin	40
Gogol	45

Katona József: Bánk bán

A magyar romantika irodalma	52
A magyar színházas kezdetek	57
Katona József: Bánk bán	62

Kölcsey Ferenc

Kölcsey Ferenc életműve	68
Prózai művek	72
Lírai alkotások	80

Vörösmarty Mihály

Életműve	86
Epikája	89
A Csongor és Tünde	94
Lírája	106
A haza és emberiség költője	110
Vörösmarty Mihály költészete a szabadságharc bukása után	118

Petőfi Sándor

Életműve	128
Költői indulás a népiesség jegyében (1842–44)	134

Az első versgyűjtemény	140
A korszak epikus művei	148
Válságkorszak	156
Két szerelmi ciklus	162
Felhők	178
Tájköltészete	184
A Júlia-szerelem versei	190
Az udvarlás költészete	198
Hitvesi líra	204
Forradalmi látomásköltészete	210
A forradalom és szabadságharc költője	220
Ars poeticák	234
Az apostol	240

Jókai Mór

Az aranyember	248
---------------------	-----

